

РОЗМЕЖУВАННЯ ПІДСТАВ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВИПЛАТІ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ ТА ДЛЯ РЕГРЕСУ

Кучма О. Л. професор кафедри трудового права та права соціального
забезпечення

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу відповідності страховому законодавству судової практики в частині реалізації страховими компаніями права регресної вимоги та права відмови у виплаті страхового відшкодування. Запропоновані шляхи усунення дискусійних висновків суду.

Ключові слова: регрес, страховий випадок, страхове відшкодування, цивільна відповідальність, страховик, потерпілий.

Статья посвящена анализу соответствия страховому законодательству судебной практики в части реализации страховыми компаниями права регрессного требования и права отказа в выплате страхового возмещения. Предложены пути устранения дискуссионных выводов суда.

Ключевые слова: регресс, страховой случай, страховое возмещение, гражданская ответственность, страховщик, потерпевший.

The article is devoted to the analysis of compliance with the insurance law of judicial practice in the part of the implementation by insurance companies of the right of recourse and the right to refuse to pay insurance indemnity. It is stressed that the grounds for recourse can not be simultaneously and the grounds for refusal to pay the insurance indemnity, since regression arises after the payment of the insurance indemnity. The insurer has a duty to make an insurance indemnity (and not a right). The insurance indemnity must be substantiated and, if any, the insurer

must pay. If there is no reason to pay the insurance indemnity, then the payment can not be realized, and accordingly, there can be no recourse (the insurer does not have the right to choose to pay the insurance indemnity with the subsequent submission of the recourse or to refuse to pay the insurance indemnity). Therefore, the grounds determined by the law as grounds for recourse can not simultaneously be the grounds for refusal to pay insurance indemnity.

It is emphasized that compensation for damage can be relied on on a person whose liability is insured in the event that the insurer has no obligation to pay insurance indemnity due to actions (inaction) of the insured, another person whose liability is insured. If the reason for the refusal was the actions (inactivity) of the victim (his representative), another person who is entitled to the insurance indemnity, then all the negative consequences associated with the refusal of the insurer in payment of the insurance indemnity should not be transferred to the person whose responsibility insured

Legislation does not stipulate mandatory consequences of non-fulfillment of obligations (non-communication) as grounds for recourse. The presence of a legal fact of non-communication without a valid reason is an independent reason for a recourse, regardless of the consequences (their presence or absence). No rule of law provides for a causal link between failure and undesirable consequences as grounds for a recourse. The article suggests ways of eliminating the controversial conclusions of the court.

Key words: regress, insurance case, insurance indemnity, civil liability, insurer, victim.

Постановка проблеми. Усталеність підходів до вирішення спірних питань та однозначність судової практики сприяє якісному врегулюванню правовідносин та стабільності праворозуміння. Судова практика може переглядатись, враховуючи потреби часу та проблеми реалізації сторонами своїх прав, особливо, якщо такі проблеми викликані дискусійними правовими позиціями суддів. Одним з яскравих прикладів дискусійних

правових позицій є практика розгляду справ господарськими судами щодо застосування Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон) [1], зокрема, в частині визначення підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування та реалізації регресної вимоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання страхових та регресних відносин досліджували відомі вчені. Проте, різноманітна судова практика, яка інколи прямо суперечить законодавству свідчить про необхідність аналізу саме законодавства та позицій Верховного Суду в частині дискусійних позицій щодо підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування та реалізації регресної вимоги. Детально аналіз рішень Верховного Суду розглянуто у викладі основного матеріалу.

Метою статті є розмежування підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування та підстав для реалізації регресної вимоги; випрацювання пропозицій для формування судової практики при розгляді судових спорів по означених питаннях.

Виклад основного матеріалу. Законом визначені підстави для відмови у виплаті страхового відшкодування. Так, відповідно до статті 37 Закону підставою для відмови у здійсненні страхового відшкодування (регламентної виплати) є: 37.1.1. навмисні дії особи, відповідальність якої застрахована (страхувальника), водія транспортного засобу або потерпілого, спрямовані на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на осіб, дії яких пов'язані з виконанням ними громадянського чи службового обов'язку, вчинені у стані необхідної оборони (без перевищення її меж) або під час захисту майна, життя, здоров'я. Кваліфікація дій таких осіб встановлюється відповідно до закону; 37.1.2. вчинення особою, відповідальність якої застрахована (страхувальником), водієм транспортного засобу умисного злочину, що призвів до страхового випадку (події, передбаченої статтею 41 цього Закону); 37.1.3. невиконання потерпілим або іншою особою, яка має право на отримання відшкодування, своїх обов'язків, визначених цим

Законом, якщо це призвело до неможливості страховика (МТСБУ) встановити факт дорожньо-транспортної пригоди, причини та обставини її настання або розмір заподіяної шкоди; 37.1.4. неподання заяви про страхове відшкодування впродовж одного року, якщо шкода заподіяна майну потерпілого, і трьох років, якщо шкода заподіяна здоров'ю або життю потерпілого, з моменту скоєння дорожньо-транспортної пригоди [1].

Даний перелік є вичерпним. Також статтею 32 Закону передбачені випадки, коли шкода не відшкодовується та статтею 38 Закону передбачено право страховика після виплати страхового відшкодування подати регресний позов.

Регресне зобов'язання Р С. Березовський визначає як зворотну вимогу про повернення грошей або майна, виконане однією особою за іншу або з вини останньої третій особі [2].

Підстави для регресу не можуть бути одночасно і підставами для відмови у виплаті страхового відшкодування, адже регрес виникає після виплати страхового відшкодування. У страховика є обов'язок здійснити страхове відшкодування (а не право). Для виплати страхового відшкодування мають бути підстави, і якщо вони є, то страховик зобов'язаний здійснити виплату. Якщо відсутні підстави здійснювати виплату страхового відшкодування, то виплата не може бути здійсненна, а відповідно, і не може бути регресу (у страховика немає права вибору платити страхове відшкодування з подальшим пред'явленням регресу чи відмовляти у виплаті страхового відшкодування). Тому ті підстави, які Законом визначені як підстави для регресу не можуть одночасно бути і підставами для відмови у виплаті страхового відшкодування.

Деякі правові позиції Верховного Суду є досить дискусійними з огляду на відповідність страховому законодавству.

Так, Верховний Суд у постанові від 10.10.2018 року у справі №161/8578/16 зазначив наступне. *«...Відповідно до пункту 2.1 статті 2 Правил дорожнього руху водій механічного транспортного засобу повинен*

мати при собі, зокрема, посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії. ...

Суд апеляційної інстанції не врахував, що на момент ДТП водій ОСОБА_5 не мала посвідчення водія, тобто не мала законних підстав для керування автомобілем марки «Toyota Camry», номерний знак НОМЕР_1, отже вона не відноситься до осіб, відповідальність яких застрахована згідно з полісом №АС/7200313 обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів від 25 листопада 2014 року...

Отже підстави для стягнення страхового відшкодування із страхової компанії відсутні, оскільки за страховим полісом від 25 листопада 2014 року була застрахована цивільно-правова відповідальність осіб, які правомірно експлуатували транспортний засіб, однак ОСОБА_5 до таких осіб не відноситься, у зв'язку з відсутністю у неї посвідчення водія відповідної категорії, а тому вказана ДТП не є страховим випадком.» [3] (підкреслено автором).

Дана позиція Суду є дискусійною, оскільки відповідно до підпункту «б» пункту 38.1.1. статті 38 Закону страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до страхувальника або водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду якщо він керував транспортним засобом без права на керування транспортним засобом відповідної категорії.

Також Суд помилково прийшов до висновку, зазначивши, що особа, яка не мала законних підстав для керування автомобілем не відноситься до осіб, відповідальність яких застрахована, оскільки відповідно до статті 1 Закону особи, відповідальність яких застрахована, - страхувальник та інші особи, які правомірно володіють забезпеченим транспортним засобом. Володіння забезпеченим транспортним засобом вважається правомірним, якщо інше не встановлено законом або рішенням суду.

Володіння і керування є різними правовими категоріями.

Не менш дискусійними є позиції Верховного Суду щодо прав і обов'язків страховика якщо страхувальник чи інша особа, відповідальність якої застрахована не повідомив чи несвоєчасно повідомив страховика про дорожньо-транспортну пригоду.

Так, у постанові Верховного Суду від 19.12.2018 року у справі №583/2757/14-ц, зазначено наступне.

«...Також вірними є висновки суду про відсутність підстав для стягнення матеріального відшкодування як із ОСОБА_5, враховуючи відшкодування ним матеріальної шкоди ОСОБА_9 у добровільному порядку згідно із письмовими розписками, так і зі страхової компанії, у зв'язку з добровільним відшкодуванням ОСОБА_5 матеріальної шкоди потерпілому, а також у зв'язку з невиконання страхувальником передбаченого законом обов'язку, щодо повідомлення страховика про страховий випадок...» [4] (підкреслено автором).

Разом з тим, існує інша позиція Верховного Суду з даного питання.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України у постанові від 16 вересня 2015 року (справа № 6-284цс15) висловив правову позицію щодо застосування судами пункту 33.1.4 статті 33, пункту 38.1.1 статті 38 Закону, якими встановлено обов'язок особи невідкладно, але не пізніше трьох робочих днів із дня настання ДТП, яка може бути підставою для здійснення страхового відшкодування, письмово повідомити страховика про настання ДТП. *«...Такий обов'язок встановлений законодавством для надання страховику можливості перевірити обставини ДТП власними силами і запобігти необґрунтованим виплатам. Оскільки судами у справі встановлено, що факт настання страхового випадку ніким не оспорюється; він зафіксований правоохоронними органами; відповідач, як особа, винна в ДТП, притягнута до адміністративної відповідальності; позивач його визнав, добровільно сплативши страхове відшкодування, тому сам по собі факт неповідомлення відповідачем страховика про настання страхового випадку не може бути покладений в основу ухвалення рішення, яке в своїй*

основі повинно базуватись на загальних положеннях про відшкодування збитків у позадоговірних зобов'язаннях, адже регресні зобов'язання входять до групи позадоговірних, тому такі спори мають вирішуватись у загальному порядку відшкодування збитків.» [5] (підкреслено автором).

Обидві позиції не відповідають законодавству та підлягають перегляду з огляду на наступне.

Щодо першої позиції, оскільки відповідно до підпункту «г» пункту 38.1.1. статті 38 Закону страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до страхувальника або водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду якщо він не повідомив страховика у строки і за умов, визначених у підпункті 33.1.2 пункту 33.1 статті 33 цього Закону, то дана підстава не може одночасно бути і підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування.

Щодо другої позиції, Закон не передбачає обов'язкову наявність наслідків невиконання зобов'язання (неповідомлення), як підставу для регресу. Незважаючи на те, чи є негативні наслідки від неповідомлення (неможливість проведення страхового розслідування тощо) чи такі наслідки відсутні право на регрес закріплене в п. 38.1 ст. 38 Закону. Наявність юридичного факту неповідомлення без поважної причини є самостійною підставою для регресу, незважаючи на наслідки (їх наявність чи відсутність). Жодною нормою законодавства не передбачено причинно – наслідкового зв'язку між неповідомленням і небажаними наслідками, як підставу для пред'явлення регресу. Верховний Суд розглядаючи справи даної категорії взяв на себе функцію законодавчої гілки влади і змінив підставу регресу, зазначивши, що сам по собі факт неповідомлення не є підставою регресу.

Велика палата Верховного Суду у постанові від 04.07.2018 року у справі №755/18006/15-ц при розгляді спору між страховими компаніями з іншого питання, при цьому вірно зазначив, що «...53. У випадку невиконання чи неналежного виконання страхувальником вказаного обов'язку страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов

до страхувальника (підпункт 38.1.1 («г») пункту 38.1 статті 38 зазначеного Закону).» [6].

З метою уникнення різних підходів до тотожних спорів, вважаємо за необхідне Верховному Суду довести до відома суддів правильну практику реалізації страховиком права регресу при неповідомленні без поважної причини про дорожньо-транспортну пригоду страховика, без будь яких додаткових умов, яких немає у Законі.

Згадана постанова Великої палати Верховного Суду сформувала вірну практику щодо розмежування зобов'язань страховика та особи, відповідальність якої застрахована при відшкодуванні шкоди, завданої потерпілій особі, відступивши від попередньої практики Верховного Суду.

Проте, потребує певного уточнення наступна теза, висловлена у даній постанові: «...72. Відтак, відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, можливе за умови, що згідно з цим договором або Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у страховика не виник обов'язок з виплати страхового відшкодування (зокрема, у випадках, передбачених у статті 37), чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика.» [6] (підкреслено автором).

Випадки, передбачені у статті 37 зацитовані на початку статті. Дані випадки можна класифікувати в залежності від того, чиї дії (бездіяльність) стали причиною відмови у виплаті страхового відшкодування: а) дії (бездіяльність) страхувальника, іншої особи відповідальність якої застрахована, водія транспортного засобу (п.п.37.1.1, 37.1.2 п.37.1, ст.37 Закону); б) дії (бездіяльність) потерпілого (його представника), іншої особи, яка має право на отримання страхового відшкодування (п.п. 37.1.1., 37.1.3., 37.1.4 п.37.1 ст.37 Закону).

Таким чином, відшкодування шкоди може покладатися на особу, відповідальність якої застрахована у випадку, якщо у страховика не виник обов'язок здійснювати виплату страхового відшкодування через дії (бездіяльність) страхувальника, іншої особи відповідальність якої застрахована. Якщо ж підставою відмови були дії (бездіяльність) потерпілого (його представника), іншої особи, яка має право на отримання страхового відшкодування, то всі негативні наслідки, пов'язані із відмовою страховика у виплаті страхового відшкодування, не повинні перекладатись на особу, відповідальність якої застраховано.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, вважаємо за доцільне рекомендувати Верховному Суду наступне.

Відступити від висновку, сформульованого Верховним Судом у постанові від 10.10.2018 року у справі №161/8578/16, відповідно до якого водій, який не мав законних підстав для керування автомобілем не відноситься до осіб, відповідальність яких застрахована та у зв'язку з відсутністю у нього посвідчення водія відповідної категорії, не визнається дорожньо-транспортна пригода страховим випадком.

Відступити від висновку, сформульованого Верховним Судом України у постанові від 16 вересня 2015 року (справа № 6-284цс15), відповідно до якої сам по собі факт неповідомлення відповідачем страховика про настання страхового випадку не може бути покладений в основу ухвалення рішення і встановити, що несвоєчасне повідомлення чи неповідомлення страхувальником, іншою особою, відповідальність якої застрахована про страховий випадок є підставою для регресу відповідно до умов Закону без додаткових умов щодо причинно-наслідкового зв'язку між неповідомленням (несвоєчасним повідомленням) та наслідками для страховика тощо.

Уточнити висновок, сформульований Верховним Судом у постанові від 04.07.2018 року у справі №755/18006/15-ц, зазначивши, що відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників

наземних транспортних засобів, можливе за умови, що згідно з цим договором або Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у страховика не виник обов'язок з виплати страхового відшкодування (зокрема, у випадках, передбачених у статті 37, за умови, якщо підставою відмови були дії (бездіяльність) страхувальника, іншої особи відповідальність якої застрахована), чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01 липня 2004 р. №1961 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15/print1520952324628272> (дата звернення 27.02.2019).

2. Березовський Р. Право зворотної вимоги (регресу) за цивільним законодавством України // URL: <http://vuzlib.com./content/view/1435/126/> (дата звернення 27.02.2019).

3. Постанова Верховного Суду від 10 жовтня 2018 р. Справа №161/8578/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77285677> (дата звернення 27.02.2019).

4. Постанова Верховного Суду від 19 грудня 2018 р. Справа №583/2757/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78750539> (дата звернення 27.02.2019).

5. Постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. Справа № 6-284цс15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50862711> (дата звернення 27.02.2019).

6. Постанова Верховного Суду від 04 липня 2018 р. Справа №755/18006/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75296543> (дата звернення 27.02.2019).